

NOTATKI

Zanikanie kraski *Coracias garrulus* na Pomorzu w drugiej połowie XX wieku

KAZIMIERZ CIECHANOWICZ, ARKADIUSZ SIKORA

Kraska *Coracias garrulus* jest obecnie jednym z rzadszych gatunków ptaków lęgowych w Polsce (Górski & Szymkiewicz 2001, Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Górski et al. 2007). Jej liczebność spadła w ostatniej dekadzie drastycznie, do poziomu ok. 50 par występujących w trzech rejonach kraju: północnej części Mazowsza z południowymi Mazurami, na Podkarpaciu z wiodącym legowiskiem w Puszczy Sandomierskiej i na Podlasiu (dane Monitoringu Kraski, program realizowany dla GIOŚ). Jeszcze na początku 20. stulecia kraska zasiedlała niemal cały kraj, ale już wtedy była mniej liczna w zachodniej części Polski niż na wschodzie i szybko stała się tu na większości obszaru bardzo rzadka (np. Przybysz 1966, 1983, Witkowski 1984, Lewartowski 1986). Tylko lokalnie była gatunkiem średnio licznym, np. w Dolinie Baryczy k. Milicza (Witkowski 1984) i na Równinie Rychwalskiej k. Pyzdr (Lewartowski 1986). Jednak nadal trwał drastyczny spadek jej populacji i w latach 1970. (być może pod koniec lat 1980.) wykazano ostatnie lęgi kraski na Ziemi Lubuskiej, natomiast w roku 1982 na Śląsku i w 1990 w Wielkopolsce (Witkowski 1990, Jermaczek 1995, Kuźniak 2000, Tomiałojć & Stawarczyk 2003).

Na Pomorzu już w XIX i na początku XX wieku kraska była mniej liczna niż w pozostałych regionach i występowała w rozproszeniu (Krogulec & Lewartowski 1992 za: Robien 1928, 1940), a począwszy od lat 1930. stała się tu rzadkim gatunkiem (Robien 1940). W okresie wędrówki wiosennej spotykana nielicznie, ale regularnie przez K. Krüger na Mierzei Wiślanej k. Krynicy Morskiej, np. 21 maja 1940 aż 18 ptaków (Tischler 1941).

W drugiej połowie 20. stulecia kraski spotykano na Pomorzu bardzo rzadko. W części zachodniej regionu dwukrotnie odnotowano pary w okresie lęgowym: 26 maja i 2 czerwca 1981 widziano jednego osobnika i parę na skraju Puszczy Bukowej pod Szczecinem w m. Glinna (M. Kalisiński i in.) i w tym samym roku stwierdzono parę w gm. Świdwin (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Ponadto na Pomorzu Zachodnim odnotowano sześciokrotnie pojedyncze ptaki: w lipcu 1970 pod Dąbkami (gm. Darłowo), w końcu czerwca 1973 k. Boleszewa w gm. Sławno (Górski 1976), 9 czerwca 1971 w rez. Świdwie (Noskiewicz et al. 1988), 6 czerwca 1978 pod Łazami w gm. Mielno (Górski et al. 1980), w czerwcu 1980 r. schwytano ptaka dorosłego k. Kamienia Pomorskiego (Staszewski & Kaliciuk 1995) i 11 czerwca 1993 widziano jednego osobnika k. Karpinka w gm. Drawno (Lewandowski et al. 1994).

Na Pomorzu Środkowym stwierdzono dwukrotnie pojedyncze osobniki w maju 1974 pod Ustką (Górski 1976) i jednego ptaka 10 czerwca 1996 w środowisku dogodnym do gniazdowania w dolinie Rudy pod Rudnikami w gm. Przechlewo (Górski et al. 1996, 2006). Na Pomorzu Gdańskim w strefie wybrzeża pojedyncze kraski spotkano 22 sierpnia i 18 września 1966 na Mierzei Wiślanej (Busse & Halastra 1981) oraz 21 lipca 1996 przy ujściu Wisły (K. Kajzer).

Najdłużej zasiedlanym obszarem na Pomorzu były Bory Tucholskie, gdzie już dawniej podawano ją jako powszechnie gniazdującą (Dobbrick 1912). Po spadku liczebności w zachodniej części kraju (Krogulec & Lewartowski 1992), stała się znacznie rzadsza również na tym terenie. Do 1964 roku jedna para gniazdowała przy łąkach „Grzybno” w gm. Osie (woj. kujawsko-pomorskie) i do roku 1966 w leśn. Wydry, gdzie maksymalnie odnotowano 4 pary. Ostatnie legi pojedynczych par wykazano w tej okolicy w roku 1973 przy zachodnim brzegu jez. Miedzno i w tym samym sezonie w leśn. Wydry (Przybysz 1966, 1983). W połowie lat 1960. gnieździła się w starym borze k. leśniczówki Baby w gm. Lubichowo, woj. pomorskie (Milewski 1967). Kraski najdłużej zasiedlały teren na południe i południowy-wschód od Czerska różniący się od klasycznego krajobrazu Borów. W latach czterdziestych XIX wieku rząd pruski zrealizował tu potężną inwestycję, jaką była budowa Wielkiego Kanału Brdy (Biesek et al. 2003), służącego do nawadniania łąk w otoczeniu jałowych borów sosnowych. Obszary otwarte z ekstensywnie użytkowanymi łąkami z dziuplastymi wierzbami oraz otoczonymi borami stwarzały optymalne warunki do bytowania kraski. Obserwacje krasek w okolicach Czerska pochodzą z lat 1972–1997. Kraski wykazano tu na 6 stanowiskach, w tym na trzech potwierdzono gniazdowanie. Najdłużej ptaki zajmowały stanowisko w Rzepicznej (gm. Tuchola, woj. kujawsko-pomorskie), gdzie para krasek gniazdowała w latach 1972–1978 w kępie starych sosen na obrzeżach wsi. Po wycięciu sosen ptaki zajęły dziupłę w starej topoli przy zabudowaniach, zasiedlały ją do roku 1987, do momentu przewrócenia się drzewa wskutek burzy i wichury. Następnie w tej samej okolicy kraski zajęły starą wierzbę przy strudze w otoczeniu łąk, odbywały tu coroczne legi w latach 1988–1994 (fot. 1), a w roku 1995 zasiedliły złamaną brzozę w odległości ok. 200 m od poprzedniego miejsca lęgu (A. Nowak). Jednego ptaka widziano tu jeszcze 14 maja 1997 (A. Nowak) i było to ostatnie znane stwierdzenie tego gatunku w Borach Tucholskich i na Pomorzu. Drugie stanowisko kraski zajmowane przez szereg lat wykrył K. Marchlewski, który w lipcu 1979 zaobserwował parę i lotne młode k. Legbąda nad Wielkim Kanałem Brdy (gm. Tuchola, woj. kujawsko-pomorskie). Lęgowe pary na tym stanowisku wykazano również w latach 1980 (A. Marchlewski), 1984 (M. Ziółkowski), 1991 i 1992 (KC) i 1994 (A. Kuch), a w roku 1993 obserwowano parę wchodzącą do budki lęgowej typu D, jednak do lęgu nie doszło (KC). Ponadto, parę krasek obserwowano 13 maja 1989 k. miejscowości Kurcze w gm. Czersk, woj. pomorskie (M. Duda), ale nie uzyskano tu dowodów gniazdowania, jakkolwiek ponownie widziano tu po 1–2 osobniki 30 czerwca, 28 lipca i 5 sierpnia 1990 (KC) oraz 19 i 23 czerwca 1991 (KC, W. Plata, W. Ćwikliński). 28 maja 1988 i 5 sierpnia 1990 k. Mosny (gm. Czersk, woj. pomorskie) widziano jednego osobnika, a 23 czerwca 1991 stwierdzono ptaka k. dziupli (KC). Ponadto 30 czerwca 1990 widziano po jednym osobniku dorosłym

w m. Bagna (gm. Czersk, woj. pomorskie) i Szlachta (gm. Osieczna, woj. pomorskie; KC), na tym ostatnim stanowisku pod koniec lipca 1990 widziano 5 krasek (informacja uzyskana od obserwatora, który prawidłowo opisał wygląd gatunku, można przypuszczać, że stwierdzenie dotyczyło rodziny z lotnymi młodymi).

Wycofanie się kraski na Pomorzu jest zgodne z szerszym trendem ustępowania gatunku (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, BirdLife International 2004, Górski et al. 2007). Pomimo podejmowania działań ochronnych na legowiskach, jest mało prawdopodobne, aby w krótkim czasie udało się odwrócić taki trend, gdyż czynniki wpływające na jej populację działają zarówno na legowiskach, jak i na zimowiskach oraz podczas wędrówki (Fry 2001).

Fot. 1. Kraska przy dziupli lęgowej koło Rzepicznej w Borach Tucholskich, 28.07.1990 (fot. A. Marchlewski)

Photo 1. European Roller near the hole, Rzepiczna in Tuchola Forest, 28.07.1990

Szczególne podziękowania kierujemy do Alfreda Nowaka, którego obserwacje z Rzepicznej w Borach Tucholskich dały pełny obraz występowania kraski na tym stanowisku. Dziękujemy również za przekazanie swoich obserwacji Waldemarowi Ćwiklińskiemu, Maciejowi Dudzie, Krzysztofowi Kajzerowi, Markowi Kalisińskiemu, A. Kuchowi, Andrzejowi Marchlewskiemu, Kazimierzowi Marchlewskiemu, Wojciechowi Placie, Marcinowi Sołowiejowi i Markowi Ziółkowskiemu oraz rowerzystom za jazdę po piaszczystych drogach Borów Tucholskich w roku 1991: Markowi Betlejewiczowi, Tomaszowi Kieleńskiemu i Waldemarowi Półtorakowi. Andrzejowi Marchlewskiemu dziękujemy za udostępnienie zdjęcia kraski.

Extinction of European Roller *Coracias garrulus* in Pomerania in the second half of the 20th century. In the 19th century and at the beginning of the 20th century European Roller was less numerous in Pomerania than in other Polish regions. After the 1930s it became to be rare. The

species nested longest in the Tuchola Forest near Czersk (1–3 pairs in 1988–1995). The last clutch of European Roller in Pomerania was recorded in Rzepiczna near Tuchola in 1995; in 1997 just a single bird was observed at this site. During the last 15 years in Pomerania, European Roller has been observed only twice, both times in 1996: an adult bird at a potential breeding site near Przechlewo, and a bird on migration at the Vistula River mouth.

Literatura

- Biesek P., Elwart J., Stelmaszyńska M., Wencel W. 2003. Wielki i Mały Kanał Brdy. Historia – Przyroda – Turystyka. Wyd. REGION, Gdynia.
- BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International (BirdLife Conservation Series 12).
- Busse P., Halastra G. 1981. Jesienny przelot ptaków na polskim wybrzeżu Bałtyku. Acta Orn. 18: 167–290.
- Dobbrick L. 1912. Ornis der Tuchler Heide. Ber. Westpr. Bot-zool. Ver. Danzig 34: 97–173.
- Fry C.H. 2001. Family *Coraciidae* (Rollers). Pp. 342–377 in: del Hoyo J., Elliott A., Sargatal J. (eds). Handbook of the Birds of the World. 6. Mousebirds to Hornbills. Lynx Edicions, Barcelona.
- Górski A., Szymkiewicz M. 2001. Kraska *Coracias garrulus*. W: Głowaciński Z. (red.). Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. ss. 246–248. PWRiL, Warszawa.
- Górski A., Dombrowski A., Sosnowski J. 2007. Kraska *Coracias garrulus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Ss. 290–291. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Górski W. 1976. Ptaki lęgowe Pobrzeża Bałtyku między Mielnem a Ustką w latach 1965–1975. Not. Orn. 17: 1–34.
- Górski W., Misiewicz A., Owczarek A., Zielonka M. 1980. Rzadkie nielęgowe gatunki ptaków obserwowane na Wybrzeżu Środkowym w latach 1977–1979. Not. Orn. 21: 82–85.
- Górski W., Ziółkowski M., Hetmański T. 1996. Inwentaryzacja stanowisk chronionych, zagrożonych wyginięciem bądź rzadkich gatunków ptaków gniazdujących w obszarze krajobrazu chronionego Nr 9 w województwie słupskim wraz z wykazem i listą zagrożeń najważniejszych ich siedlisk oraz awifaunistyczną waloryzacją tego terenu. W: Ocena zasobów i waloryzacja przyrodnicza obszaru krajobrazu chronionego Nr 9 w województwie słupskim pod nazwą „Okolice jezior Krępsko i Szczytno wraz z fragmentem rzek Lipczyńki i Brdy”. Kierownik zespołu: W. Górski. Msc. Słupsk.
- Górski W., Ziółkowski M., Hetmański T. 2006. Awifauna lęgowa i występująca w okresie lęgowym na terenie obszaru krajobrazu chronionego „Okolice jezior Krępsko i Szczytno”. W: Antczak J., Mohr A. (red.). Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza. Ss. 233–249. Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk.
- Jermaczek A. 1995. Kraska – *Coracias garrulus* L., 1758. W: Jermaczek A., Czwałga T., Jermaczek D., Krzyśków T., Rudawski W., Stańko R. (red.). Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. s. 151. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- Krogulec J., Lewartowski Z. 1992. Kraska *Coracias garrulus*. W: Głowaciński Z. (red.). Polska czerwona księga zwierząt. ss. 210–212. PWRiL, Warszawa.
- Kuźniak S. 2000. *Coracias garrulus* L., 1758 – kraska. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. (red.). Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. ss. 330–332. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Lewandowski M., Oleksiak A., Sołowiej M. 1994. Najnowsze stwierdzenie kraski (*Coracias garrulus*) na Pomorzu Zachodnim. Biul. SSO „Świdwie” 2: 17.

- Lewartowski Z. 1986. Spadek liczebności kraski *Coracias garrulus* we wschodniej Wielkopolsce. Chrońmy Przyr. Ojcz. 42, 3: 27–34.
- Milewski J. 1967. Uroczysko przyrodnicze w Babach. Jantarowe Szlaki 10, 2: 25–26.
- Noskiewicz J., Starobrzańska J., Wysocki R. 1988. Ptaki rezerwatu Świdwie i okolicy. Ochr. Przyr. 46: 217–259.
- Przybysz J. 1966. Kraska zanika w Borach Tucholskich. Chrońmy Przyr. Ojcz. 22, 6: 43–45.
- Przybysz J. 1983. Materiały do awifauny Borów Tucholskich. Acta Orn. 19: 63–80.
- Staszewski A., Kaliciuk J. 1995. Awifauna Zalewu Kamieńskiego i okolic w latach 1979–1992. Not. Orn. 36: 75–97.
- Tischler F. 1941. Die Vögel Ostpreußens und seiner Nachbargebiete. 2. Ost-Europa-Verlag, Königsberg und Berlin.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Witkowski J. 1984. Przebieg wymierania kraski *Coracias garrulus* we wschodniej części doliny Baryczy. Dolina Baryczy 3: 43–47.
- Witkowski J. 1991. Kraska – *Coracias garrulus* L., 1758. s. 290–291. W: Dyrzc A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. (red.). Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Kazimierz Ciechanowicz, Dywizjonu 303 5e/17, 80-462 Gdańsk

Arkadiusz Sikora, Stacja Ornitologiczna Muzeum i Instytut Zoologii PAN
Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk, sikor@miiz.waw.pl

Gniazdowanie podgorzałki *Aythya nyroca* na jeziorze Drużno

CZESŁAW NITECKI

Drużno jest jeziorem reliktowym (pozostałość po dawnej delcie Wisły), wypłyconym (średnia głębokość 1,2 m), silnie eutroficznym i zarastającym. Jako osobliwy, duży zbiornik wodny cieszył się od dawna zainteresowaniem przyrodników, zwłaszcza ornitologów. Pierwsze informacje o przyrodzie tego jeziora pochodzą z pierwszej połowy XIX w. Wiele dawnych danych o ptakach, pozwoliło na ocenę zmian awifauny tego zbiornika w dłuższej perspektywie czasowej (Nitecki 1993).

Pierwsza wzmianka o podgorzałce *Aythya nyroca* na tym jeziorze pochodzi z 1844 r. W „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” (Sulmierski et al. 1881) pod hasłem „Drużno” opisana jest przyroda tego jeziora na podstawie pracy H. Döringa „Einges über den Drausensee, seine Bewohner und Pflanzen”. Duża część tego opisu poświęcona jest ptakom, szczególnie kaczkom. Interesujący jest akapit dotyczący czernicy: „*Gnieździ się tu kaczka czernica (Aythya fuligula), którą tu zowią kobyłką. Kobyłka znana jest tu w dwóch gatunkach, z których jedne mają ciemniejsze ubarwienie i kaczka białooka*